RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 55 | April 2024

Boomkikkers in het NEM Meetprogramma Amfibieën

Aantalsmonitoring kamsalamander van start

Tweede paai grote modderkruiper

Broeihoophelden in de ban van de ringslang

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en de NEM Meetprogramma's Amfibieën, Reptielen en Zoetwatervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)

Aanmelden
Ga naar **www.ravon.nl/nieuwsbrief** om u aan te melden voor de digitale editie van Schubben & Slijm.
Stuur een mail naar **kantoor@ravon.nl** om u aan te melden voor de print editie.

Adreswijzigingen
kunt u doorgeven aan **kantoor@ravon.nl**

Foto omslag:
Bruine kikkers (Foto: Jelger Herder)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetprogramma Amfibieën)
Tariq Stark (NEM Meetprogramma Reptielen)
Mark Groen (NEM Meetprogramma Zoetwatervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Annemiek van Baren, Ben van Wierst
David Broek, Dick van Dorp
Emmy Post, Erwin Hooge
Hans Wolters, Helen van Oostayen
Henk van Leenen, Jesper Berndsen
Johan Scheeres, Jöran Janse
Julian Thibaudier
Karin Akkers
Maarten Gilbert
Mike van der Weg
Naomi Lambrikx
Nymfe van Boekel
Paul van Hoof
Paul Veenvliet
Peter de Koning
Richard de Jong
Roek Vermeulen
Sjoerd-Dirk Fiaschi-Van der Est
Stenapa
Tanja Franscoise
Thomas Kroon
Tom van Doorn
Wouter Beukema
Yvonne Radstake

Vormgeving en opmaak:
Persmanager, Den Haag

Druk: Veldhuis

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C004472
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, Netwerk Ecologische Monitoring, RAVON

inhoud

3 Sleutelvrijwilligersdag 2023
4 Boomkikkers in het NEM Meetprogramma Amfibieën
6 RAVON inventarisatieweekenden 2023
8 Update Broeihopen.nl
9 Kijk op onderzoek
10 Levendbarende hagedis gestrikt
10 Pech op het spoor
11 Lichtgekleurde ringslang
12 Reptielen van Sint Eustatius onder de aandacht
13 Inventarisatieweekend Lüneburger Heide 2023
14 Aantalsmonitoring kamsalamanders van start gegaan
15 Uit de validatiefabriek: Herkenning larven springkikker
16 Nacht van de nacht: grabbelton
17 Waar is de kamsalamander gebleven in Zuid-Limburg?
18 Tweede paai grote modderkruiper
19 Warme maaltijd - vondsten tijdens de knakaalmonitoring
20 Groene kikkers op Terschelling?
21 Vrijwilliger aan het woord: Regina Vlijm
22 Activiteiten
23 RAVON-dag 2023 Prijzenfestival
24 Een nieuwe oplossing voor amfibieën in kolken

04

08

14

18

Sleutelvrijwilligersdag 2023

Op zaterdag 14 oktober 2023 vond de RAVON-sleutelvrijwilligersdag plaats in Burgers' Zoo. Tijdens deze dag zijn we samengekomen met sleutelvrijwilligers, werkgroepscoördinatoren en regionale contactpersonen. Het doel van deze dag was om elkaar nog beter te leren kennen en bij te praten over hoe het gaat met de werkgroepen en wat er mogelijk beter kan. Daarnaast wilden we met deze dag natuurlijk onze sleutelvrijwilligers bedanken! Wat zij doen voor RAVON en alle vrijwilligers landelijk, is enorm waardevol.

Presentaties en gesprekken

Om onze sleutelvrijwilligers op de hoogte te brengen van leuke nieuwe ontwikkelingen binnen RAVON zijn enkele korte presentaties gegeven. Zo werd de nieuw ontwikkelde fotoveldgids amfibieën en de kikker- en paddentrap getoond. Deze trap gaat ervoor zorgen dat kikkers, padden en salamanders straat- en trottoirkolken uit kunnen klimmen. Ook werd het Vrijwilligers Informatie Portaal (VIP) gepresenteerd. Een handig portaal op de RAVON-website waarop alle informatie voor vrijwilligers is gebundeld. Tot slot werd een korte *sneak peak* van de plannen voor de RAVON Academy gegeven. Na de lunch werd er in groepjes verder gepraat over het RAVON-vrijwilligersbeleid. Wat gaat er goed en wat kan er beter? Daaruit kwamen heel wat creatieve en nuttige ideeën naar voren. Zo blijkt de werving van jonge nieuwe vrijwilligers wat moeilijk te zijn. Om 'de vonk' over te brengen kan er bijvoorbeeld meer samengewerkt worden met scholen en kunnen docenten als talentscouts ingezet worden. Zij kunnen een belangrijke rol spelen in de doorstroom van enthousiaste studenten naar stages, afdelingen en werkgroepen binnen RAVON.

Ontspanning

Als soortenorganisatie waarbinnen vissen een belangrijke rol spelen kon een rondleiding achter de schermen van de Ocean natuurlijk niet ontbreken. Onder begeleiding van twee ervaren Burgers' Zoo-gidsen werd de wondere wereld van de Ocean getoond. Naast aandacht voor het kleurrijke onderwaterleven, werd ook veel verteld over de techniek achter de prachtige aquaria. En wat een operatie is dat! Het einde van de dag werd afgesloten met een borreltje en voor wie nog wilde, een wandeling door de dierentuin. Het was een geslaagde dag met een goede balans tussen het overbrengen en ophalen van nuttige informatie en gezellige (én leerzame) ontspanning.

Nymfe van Boekel

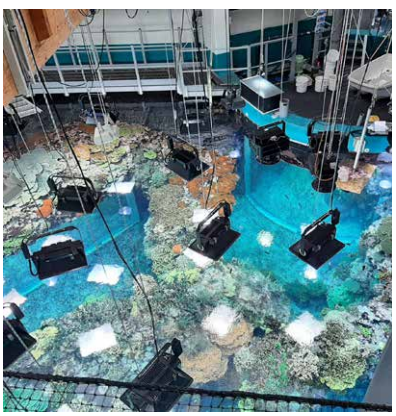

Sleutelvrijwilligersdag 2023 in Burgers' Zoo. (Foto's: Karin Akkers)

Boomkikkers in het NEM Meetprogramma Amfibieën

Boomkikker komt even op adem tijdens koorperiode. Mannetjes hebben een donkere keel door de kwaakblaas. (Foto: Tariq Stark)

Sinds de start van het NEM Meetprogramma Amfibieën worden boomkikkers geteld door het luisteren naar roepende mannetjes. De soort had flink in areaal ingeboet en de laatste bolwerken bevonden zich in Zeeuws-Vlaanderen, Midden-Limburg, drie populaties in Noord-Brabant, de Achterhoek en Twente. Daarnaast waren er nog twee plekjes met boomkikkers in Noord-Nederland die het niet hebben gehaald. Zo werd in Drenthe in 2002 de laatste roepende boomkikker gemeld in het Drents-Friese Wold en was het in het Reestdal, op de grens Overijssel/Drenthe bij Rabbinge, in 2017 voorbij met de soort. Ruim 25 jaar later is de situatie compleet anders wat betreft het voorkomen van de boomkikker. Zo zorgde gerichte beheermaatregelen, zoals het aanleggen van geschikte voortplantingswateren, landhabitatherstel en aanleg nieuwe natuur, voor uitbreiding van de populaties in de overgebleven bolwerken. Maar er is meer gebeurd over de jaren heen.

Herintroductie zuidelijk Nederland

Sinds 2010 zijn herintroductieprogramma's opgezet waarbij boomkikkers zijn uitgezet in diverse gebieden in Brabant en Limburg. Deze herintroducties zijn succesvol gebleken. Niet alleen lukt het populaties te stichten in de uitzetgebieden, maar van hieruit weet de soort ook corridors te gebruiken en nieuw leefgebied te bereiken. Deze herintroducties zijn verzorgd door ecologisch adviesbureau Natuurbalans-Limes Divergens B.V. Zij hebben er ook voor gezorgd dat deze leefgebieden op de voet zijn gevolgd door met vrijwilligers te luisteren naar roepende mannetjes. Deze winter zijn de tijdreeksen van deze monitoring opgenomen in het NEM Meetprogramma Amfibieën.

(Her)introductie Noord-Nederland

Daarnaast zijn boomkikkers in Noord-Nederland uitgezet of ontsnapt bij particulieren. Dit is uiteraard niet de bedoeling, maar eenmaal gesetteld valt er ook niets tegen te doen. Vooralsnog heeft het Meetprogramma illegale (her)introducties genegeerd aangezien met de NEM-cijfers het Nederlandse natuurbeleid wordt getoetst. Echter door een nieuwe zienswijze omtrent de vraag hoe om te gaan met dit soort populaties tijdens het samenstellen van de nieuwe nationale Rode Lijst Amfibieën blijkt dat beleidsmatig geen onderscheid wordt gemaakt in de oorsprong van de aanwezigheid van een soort binnen voormalig leefgebied. De geïntroduceerde boomkikkers moeten daarom ook gevolgd worden. De boomkikkers in Noord-Nederland zijn medio 2000 bij een particulier uitgezet in een tuin van waaruit ze gestaag een opmars in de regio hebben ingezet. Inmiddels komen boomkikkers voor in 27 aaneengesloten uurhokken (5x5 km).

Opname boomkikkers Noord-Nederland in de monitoring

De soort is inmiddels te wijd verspreid om in alle wateren te tellen. De verspreiding is opgedeeld in clusters die gevolgd worden. Hiervoor is in 2023 gestart met het werven van vrijwilligers. Omdat het vrijwilligersnetwerk nog in opbouw is wordt dit de eerste jaren ondersteund middels de inzet van een beroepskracht. Er zijn afgelopen jaar door RAVON enkele avonden verzorgd waarbij vrijwilligers getraind zijn om te tellen. Boomkikkers zijn relatief makkelijk te monitoren omdat ze reeds

van ver te horen zijn in de voortplantingstijd. Het inschatten van de populatiegrootte vergt wel wat training. Er zijn inmiddels zeven luisterroutes uitgezet. Komend jaar zet RAVON in op een verdere uitbreiding van het vrijwilligersnetwerk dat boomkikkers telt in Noord-Nederland. Meld je bij RAVON aan als je interesse hebt.

Minder kieskeurige boomkikkers

De boomkikker staat bekend als habitatspecialist. Naast geschikte voortplantingswateren moet het landschap geschikt zijn. De boomkikker plant zich voort in visvrije, zonnig gelegen en matig voedselrijke wateren met een goed ontwikkelde oever- en watervegetatie. Liefst niet te diep zodat het water goed kan opwarmen. In Noord-Nederland zijn veel uitzonderingen op deze vuistregel. Zo roepen er honderden boomkikkers bij een grote zwemplas waar praktisch geen waterplant in groeit. Maar ook het Fochteloërveen past niet in dit beeld. Langs de oevers van uitgestrekte plassen roepen boomkikkers.

Edo Goverse, Jelger Herder & Tariq Stark

Helpen tellen?

In Noord-Nederland is hulp voorlopig altijd bruikbaar! Heb je interesse om in de periode april/mei drie avonden te gaan luisteren naar roepende boomkikkers, meld je dan aan via de RAVON-website. Daarnaast is versterking van het team in Twente wenselijk. Mail de coördinator die je verder kan informeren.

RAVON inventarisatieweekenden

Onderstaande teksten komen uit het verhaal van Emmy Post en Mike van der Weg over hun ervaringen tijdens de inventarisatieweekenden in 2023. Hun volledige verhaal (en dat van anderen plus een overzicht van de waarnemingen) is te lezen in de verslagen van 2023 die zijn te vinden op: **www.ravon.nl/hemelvaartweekend** & **www.ravon.nl/vissenweekend**. Hier vind je ook verslagen van voorgaande jaren en kun je je aanmelden voor de komende inventarisatieweekenden.

2024

Het Hemelvaartweekend van 8 t/m 12 mei in de Achterhoek, Liemers en Twente.

Het vissenweekend is in Noord-Holland van 8 t/m 10 september.

Hemelvaartweekend 2023

"Op vrijdag zijn we meegegaan met de ringslangexcursie op Marken. Met een groep begonnen we met goede moed de dijk af te lopen op zoek naar ringslangen. Er werden een paar ringslangen gezien maar deze waren telkens net te snel waardoor ze niet gevangen konden worden. Na een tijd was het iemand toch gelukt om de eerste ringslang te vangen. Bij de gevangen dieren zijn metingen verricht en is ook een foto van het buikpatroon gemaakt. Deze is uniek voor elke ringslang en zo kan bepaald worden welk individu het is. Chantal mocht een ringslang vasthouden maar had hier achteraf toch wel een beetje spijt van omdat ze tijdens de lunch de hele tijd de fijne geur van de ringslang rook als ze een hap van haar boterham nam (ringslangenpoep ruikt naar babypoep gemixt met knoflook). Na een dag ringslangen zoeken sloten we de dag af met een drankje op het terras, heerlijk in de zon. Eenmaal terug op de accommodatie waren we tijdens het avondeten aan het napraten over de dag en plannen aan het bedenken voor de komende dagen. We hoorden dat er in de buurt van de accommodatie in iemands tuin vroedmeesterpadden zouden zitten en die moesten we natuurlijk horen! Dus 's avonds zijn we met een groepje naar de locatie gegaan waar we de soort al snel hoorden."

Een ringslang gevonden (Foto: David Broek) tijdens de ringslangexcursie op Marken. (Foto: Richard de Jong)

Emmy Post

Een zegentrek in de Maas. (Foto: Mike van der Weg)

Vissenweekend 2023

"Na ongeveer drie kwartier rijden, door een vanwege mistbanken wazig tot soms potdicht landschap, komen we aan op de eerste locatie. Ook over de Maas en de oevers hangt nog een flinke nevel. Even wachten tot iedereen er is en ondertussen omkleden voor degenen die een waadpak aan willen. Het RAVON-'dagopperhoofd' van de groep Jisk van den Ende geeft kort wat uitleg en daarna lopen we vanaf de parkeerplaats bij een haventje naar de dijk en al snel naar beneden naar de Maas. Nog wat praktische tips van Jisp en de zegen komt tevoorschijn en wordt langzaam maar zeker het water ingetrokken en zo uitgerold. De "watergroep" met de zegen loopt rechtsaf het water in en de bocht om achter de strekdam langs tot de eerstvolgende strekdam. En dan kan het eerste resultaat verzameld, bekeken en geteld worden. Na het determineren van de soorten in het net pakken we het stuk naar de volgende strekdam en zo in totaal vijf keer. Zo zijn we heerlijk bezig van ongeveer kwart over negen tot half elf. Heel veel klein spul van zo'n 4-8 cm, veel van 10-15 cm maar ook grotere exemplaren van 20 tot bijna 30 cm. De aangetroffen soorten zijn alver, baars, bittervoorn, blankvoorn, brasem, Kaukasische dwerggrondel, kesslers grondel, kleine modderkruiper, kolblei, Pontische stroomgrondel, rietvoorn, roofblei, snoek, snoekbaars, winde, zeelt en zwartbekgrondel."

Mike van der Weg

Update Broeihopen.nl

In 2016 heeft het Cultuurfonds het RAVON-project "In de Ban van de Ringslang" mogelijk gemaakt. Het doel van dit project was drieledig: **(1)** bestaande broeihoopwerkgroepen ondersteunen en hun kennis en gegevens centraal bundelen via de website **www.broeihopen.nl**, **(2)** daar het zwaartepunt van de werkgroepen in de Randstad ligt de ringslang promoten bij licht- en dondergroene organisaties/vrijwilligers buiten deze regio en **(3)** opzetten van nieuwe boeihoopwerkgroepen. In 2022 is er wederom dankzij ondersteuning van het Cultuurfonds een vervolg mogelijk gemaakt, nu onder de titel "Slangen in de hoop, hoop voor de slang". De resultaten van de activiteiten ontplooid in 2022 & 2023 zijn het delen meer dan waard!

Lezingen, workshops en excursies
In totaal zijn er 15 lezingen, vier workshops en 27 praktijk-begeleidingsmomenten verzorgd in Friesland, Gelderland, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht en tevens in Duitsland, Servië en het Verenigd Koninkrijk. De lezingen gehouden in het buitenland waren geen specifiek onderdeel van het project, maar geven wel aan hoe goed het ontwikkelde concept overdraagbaar is aan zuster- en vrijwilligersorganisaties in andere delen van Europa.

Broeihoopwerkgroepen
In het kader van het vervolgproject zijn er in totaal 61 nieuwe werkgroepen opgericht en 30 bestaande werkgroepen zijn aangesloten bij broeihopen.nl en RAVON. Dit brengt het aantal van 35 werkgroepen in 2021 naar 126 werkgroepen in 2024. Zowel vrijwilligers en organisaties met een lichtgroen- als donkergroen profiel zijn inmiddels aangesloten of hebben een nieuwe werkgroep opgericht. Werkgroepen met een lichtgroen profiel zijn divers van karakter. Volkstuinen, heemtuinen, landgoederen, ecologische hoveniers, boom- en fruitkwekerijen en dergelijke zijn aangesloten bij **Broeihopen.nl**.

Broeihoophelden van SBB in de Achterhoek. (Foto: Tariq Stark)

Doorgegeven ringslangeieren in broeihopen

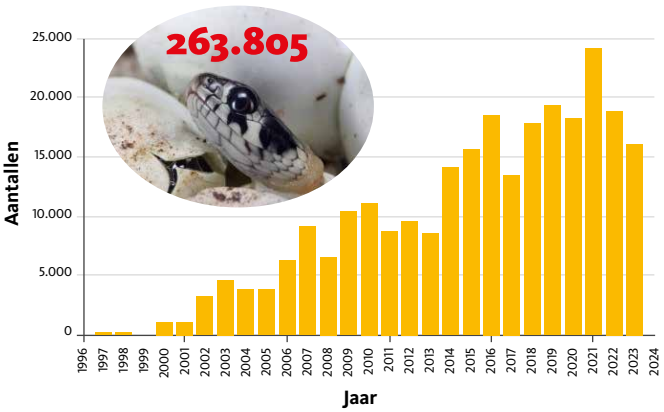

Tabel 1. (Bron: RAVON)

Ontsloten gegevens
Aan de start van dit project waren ruim 134.000 eischalen ingevoerd bij broeihopen.nl. Momenteel zijn er 263.805 eischalen geregistreerd in broeihopen.nl (zie tabel 1). Dit betekent dat er in het kader van dit project 129.805 eischalen digitaal zijn ontsloten. Belangrijk om te vermelden is dat er jaarlijks nog gegevens worden ontsloten. Hierdoor kan de grafiek die op basis van deze gegevens wordt gemaakt (nog) niet weergeven wat een goed jaar of slecht jaar is wat betreft aantal gelegde eieren.

Update brochure en film Ode aan de vrijwilligers: Ringslangen Werkgroep Houten
In 2017 is de brochure "de ringslang" verschenen. Deze brochure is tevens in het Engels beschikbaar. Na zeven jaar was een update van de brochure dan ook wenselijk. Bij deze nieuwsbrief vinden jullie de papierenversie van de nieuwe brochure. Onlangs verscheen ook een mooi portret over Ringslangen Werkgroep Houten. Een link naar deze korte film is hier te vinden: **https://www.naturetoday.com/nl/nl/nature-reports/message/?msg=31815**

RAVON zoekt broeihoophelden!
Veel werkgroepen zijn al bij broeihopen.nl aangesloten en ontvangen een paar keer per jaar de broeihoopnieuwsflits. Deze zijn terug te vinden op **www.ravon.nl > Doe mee > Vrijwilligers Informatie Portaal > Aan de slag > RAVON Nieuwsbrieven**
Nog niet aangesloten bij broeihopen.nl als werkgroep, of heb je interesse in het maken van broeihopen? Contacteer dan de landelijk coördinator Tariq Stark (**t.stark@ravon.nl**).

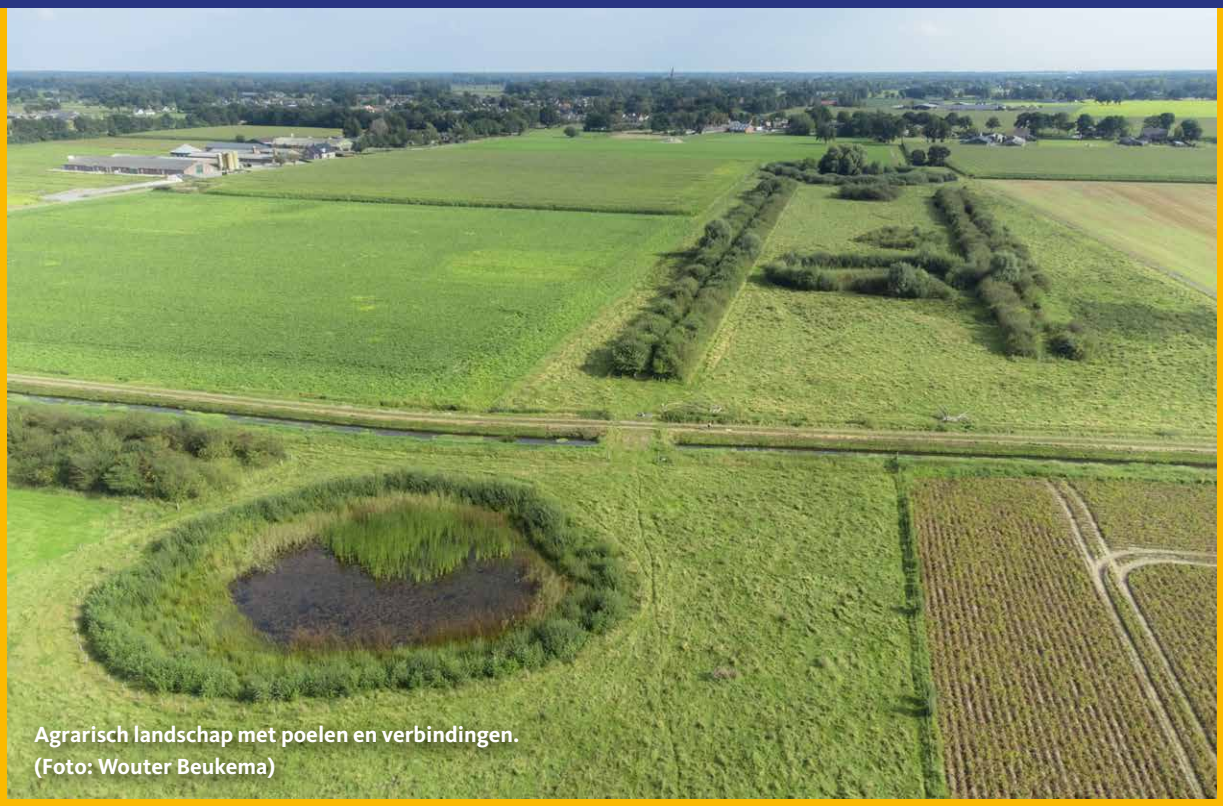

Agrarisch landschap met poelen en verbindingen. (Foto: Wouter Beukema)

In Vlaanderen is onderzoek uitgevoerd naar de mate waarin populaties van zowel kamsalamander als kleine watersalamander verbonden weten te blijven binnen een agrarisch landschap. De wetenschappers onderzochten in hoeverre genetische verschillen tussen de populaties te verklaren waren door aanwezigheid van velden, akkers, bossen en bebouwd gebied.

Open landschappen vormen barrières

Kamsalamanders staan er om bekend dat ze grote afstanden kunnen afleggen, soms tot meer dan 1 kilometer. In het Vlaamse onderzoek bleken de kamsalamanderpopulaties echter vaker contact met elkaar verloren te hebben dan de populaties kleine watersalamanders. Dit komt omdat de kamsalamanders gevoeliger zijn voor veranderingen in hun leefomgeving en meer honkvast zijn. Dat kamsalamanders kritischere eisen aan hun habitat stellen dan kleine watersalamanders is natuurlijk bekend. Echter, het onderzoek toont ook aan dat kamsalamanders zeer open landschappen, zoals graslanden of akkers, zelden oversteken. In principe kunnen ze grote afstanden afleggen, maar ze doen dit niet of nauwelijks als er geen bosranden, struwelen, of andere relatief hoge vegetaties aanwezig zijn. Geschikte, maar onbezette poelen in de buurt van kamsalamanderpopulaties lijken zelfs weinig of niet gekoloniseerd te worden als ze gescheiden worden door een paar honderd meter open landschap. Dergelijke open landschappen vormen minder grote barrières voor kleine watersalamanders, al profiteert deze soort natuurlijk ook van een meer divers, kleinschalig landschap.

Verbindingen optimaal inrichten

De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat het verbinden van salamanderpopulaties enkel kansrijk is als er voldoende aandacht wordt gegeven aan de landhabitat binnen die verbindingen. Veel Nederlandse kamsalamanderpopulaties zijn relatief klein, waardoor de aantallen dieren die op zoek gaan naar nieuw leefgebied beperkt zijn. Het optimaal inrichten van verbindingen, én ze positioneren aansluitend op bijvoorbeeld bestaande bosranden of struwelen is daarom essentieel voor behoud van de watersalamanders op de lange termijn.

Kamsalamander aan de wandel. (Foto: Jelger Herder)

Meer informatie

Het artikel genaamd *The common ground in landscape effects on gene flow in two newt species in an agroecosystem* is verschenen in Conservation Genetics en geschreven door Karen Cox, Robbert Schepers, An Van Breusegem en Jeroen Speybroeck. Link: https://doi.org/10.1007/s10592-023-01539-w.

Wouter Beukema

Levendbarende hagedis gestrikt

Tijdens de reptielenmonitoring in boswachterij Hardenberg in de herfst van 2023 zag ik in mijn ooghoek gespartel in een spinnenweb. Op zich niet vreemd omdat in de herfst veel spinnenwebben met daarin verstrikte prooien te zien zijn. Ik was benieuwd wat er zo spartelde en ben dichterbij gaan kijken, en toen zag ik dat het een (deels ingesponnen) juveniele levendbarende hagedis was met een grote wespspin erop. Omdat de hagedis nog spartelde heb ik de spin weggejaagd en de hagedis uit het web gehaald. De hagedis werd al rustiger, dus ik denk dat de spin hem al gebeten had. Daarna heb ik alle spinrag van het dier gehaald en hem op een beschutte plek gelegd. Of hij het uiteindelijk overleefd heeft weet ik niet.

Dick van Dorp

Redactionele noot
In Schubben en Slijm 52 (pagina 16) deed Gert Verrijdt melding van een levendbarende hagedis gevangen in web van viervlekwielwebspin.

De nog deels ingesponnen juveniele levendbarende hagedis. (Foto: Dick van Dorp)

Pech op het spoor

Op 17 september 2023 was het in Ommen een zonnige dag waarbij de temperatuur opliep tot 19 graden. Na het zonnen op het talud van de spoorweg, of onderweg naar de overwinteringsplaats, werd deze ringslang helaas overreden door een trein. Dat de foto kon worden gemaakt is te danken aan een opmerkzame voetganger die stond te wachten bij de spoorbomen.

Annemiek van Baren

Licht gekleurde ringslang

Helen van Oostayen maakte op 4 september 2023 deze foto's van een bijzondere ringslang. Het gaat namelijk om een erg licht gekleurd exemplaar, ook wel hypomelanisme genoemd. Dieren met deze genetische kleurafwijking hebben een verminderde hoeveelheid van het pigment melanine. Ook uit Engeland zijn dieren met een soortgelijke pigmentatie bekend. Naast hypomelanisme zijn er bij ringslangen nog verschillende andere kleurafwijkingen bekend, zoals leucisme (vermindering van alle pigmenten, niet slechts melanine), albinisme (afwezigheid van al het pigment), en melanisme (volledig zwarte dieren). Op de foto is te zien dat het om een subadult dier gaat, dat zojuist heeft gegeten. Gezonde, volwassen slangen met een dergelijk uiterlijk zijn zeldzaam, omdat de opvallende lichte kleur zorgt voor een minder goede schutkleur waardoor de dieren sneller door predatoren gezien worden.

Julian Thibaudier

Een lichtgekleurde subadulte ringslang. (Foto's: Helen van Oostayen)

Reptielen van Sint Eustatius onder de aandacht

St. Eustatius is naast Saba en Bonaire één van de drie bijzondere overzeese gemeentes van Nederland. Het eiland is slechts 21 km² groot maar herbergt een grote diversiteit aan herpetofauna (zie tabel). Er komen negen inheemse soorten reptielen, vijf geïntroduceerde reptielen en één geïntroduceerde kikkersoort voor. Naast deze aan land gebonden soorten komen er ook drie soorten zeeschildpadden voor, die jaarlijks de stranden bezoeken voor het afzetten van hun eieren.

De meeste mensen die op het eiland wonen of het eiland bezoeken weten dat zeeschildpadden nesten maken op de stranden. Ook komt de aanwezigheid van de ernstig bedreigde Antilliaanse leguaan regelmatig onder de aandacht. De kleinere soorten reptielen zijn echter minder bekend. Om mensen kennis te laten maken met de bijzondere herpetofauna van St. Eustatius heeft RAVON in samenwerking met de St. Eustatius National Parks Foundation (STENAPA) nieuwe informatiepanelen ontworpen die op verschillende locaties op het eiland te zien zijn. Zo zijn er borden te vinden met informatie over de Antilliaanse leguaan en de roodbuiktoornslang, en borden met informatie over de overige reptielen zoals gekko's en anolissen (Figuur 1). Op Zeelandia strand, het belangrijkste neststrand voor zeeschildpadden, is een groot informatiepaneel geplaatst en een nest-tracker (Figuur 2). Op de nest-tracker kan het actueel aantal zeeschildpadnesten weergegeven worden. Door deze informatie te delen worden bezoekers aan het strand zich bewuster van de aanwezigheid van de schildpadden en het belang van het strand voor deze dieren.

Tabel 1. Overzicht van in- en uitheemse herpetofaunasoorten op Sint Eustatius. De twee nieuwe uitheemse soorten zijn aangegeven met een *.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Status
Reptielen		
Roodbuiktoornslang	*Alsophis rufiventris*	Inheems
St. Christophers ameiva	*Pholidoscelus erythrocephalus*	Inheems
Groene tweevlek anolis	*Anolis bimaculatus*	Inheems
Schwartz's Anolis	*Anolis schwartzi*	Inheems
Kleine Antillen wormslang	*Antillotyphlops geotomus*	Inheems
Underwoods brilteju	*Gymnophthalmus underwoodi*	Uitheems*
Aziatische huisgekko	*Hemidactylus frenatus*	Uitheems*
Afrikaanse huisgekko	*Hemidactylus mabouia*	Uitheems
Antilliaanse leguaan	*Iguana delicatissima*	Inheems
Groene leguaan	*Iguana iguana*	Uitheems
Bloempotslang	*Indotyphlops brahminus*	Uitheems
Sabaanse kogelvingergekko	*Sphaerodactylus sabanus*	Inheems
Kleine Antillen kogelvingergekko	*Sphaerodactylus sputator*	Inheems
Knolstaartgekko	*Therodactylus rapicauda*	Inheems
Amfibieën		
Montserrat fluitkikker	*Eleutherodactylus montserratae*	Uitheems

Tabel 1: Overzicht herpetofauna St. Eustatius. (* = geïntroduceerde soort)

Bescherming gaat hand in hand met bewustwording en educatie. Daarom is ook de jonge generatie van het eiland betrokken bij het ontwerp van de borden. Scholieren hebben meegedaan aan een reptielen tekenwedstrijd. Op elk van de informatieborden is een tekening te zien van een reptiel, gemaakt door een scholier. Kinderen werden zo op een speelse manier betrokken en leerden tegelijkertijd meer over de verschillende reptielen die ze tegenkomen in hun omgeving.

RAVON en STENAPA zijn het Prins Bernhard Cultuurfonds Caribisch Gebied, de Van der Hucht de Beukelaar Stichting en Gravin van Bylandt Stichting dankbaar voor het financieel ondersteunen van dit project.

Naomi Lambrikx

Figuur 2: Foto van het nieuwe informatie paneel en de nest tracker op Zeelandia strand. (Foto: STENAPA)

Figuur 1: Foto van drie verschillende reptielen informatie borden voor plaatsing. (Foto: STENAPA)

Inventarisatie-weekend Lüneburger Heide 2023

Lüneburger Heide. (Foto: Peter de Koning)

In augustus 2023 vond de tweede editie van het Lüneburger Heide inventarisatieweekend plaats waaraan 31 Nederlandse en circa 15 Duitse vrijwilligers deelnamen. Doel was het inventariseren van de herpetofauna van het natuurgebied de Lüneburger Heide, dat ligt tussen Hamburg en Hannover en qua grootte en landschap enigszins vergelijkbaar is met de Veluwe. Qua amfibieën is de Lüneburger Heide wat soortenrijker dan vergelijkbare gebieden in Nederland. Naast de 'normale' soorten leven hier ook de knoflookpad, springkikker en vinpootsalamander. De reptielensoorten die op de Lüneburger Heide leven komen aardig overeen met de Nederlandse soorten. Alleen de muurhagedis ontbreekt en de ringslang die er voorkomt, is de Oostelijke ringslang. De dichtheden van reptielen zijn laag en het gebied is zeer groot, waardoor inventarisaties een hele uitdaging zijn. Dankzij onderzoek met 800 reptielenplaten verspreid over het gehele natuurgebied, zijn hun inventarisaties de laatste jaren iets vergemakkelijkt, maar het blijft een tijdrovende klus. Hierdoor waren de vele (ervaren) ogen van de Nederlandse vrijwilligers een welkome aanwinst! Een weekend lang hebben ze geholpen met het inventariseren van reeds eerder onderzochte, maar ook 'witte' gebieden, wat een schat aan informatie heeft opgeleverd!

Handen uit de mouwen!

Na de ontvangst door de beheerder Dirk Mertens konden de vrijwilligers vrijdagmiddag in groepen meteen het veld in. Ondanks de hoge middagtemperatuur, werden een mooi aantal zandhagedissen en de eerste hazelwormen en gladde slangen waargenomen. De eerste amfibieën werden nabij de accommodatie waargenomen, waar iedereen na een mooie middag neerstreek. In de avond werd er onder het genot van een drankje geluisterd naar de presentatie van de beheerder over het natuurgebied en de bijzondere soorten die er leven. Een mooi voorproefje voor de komende twee dagen! Zaterdag en zondag werden diverse gebieden geïnventariseerd door de vrijwilligers. Het zuiden bleek rijk aan levendbarende hagedis, adder, gladde slang, hazelworm, rugstreeppad, kleine watersalamander, kamsalamander en springkikker. In de andere bezochte gebieden werden veel zandhagedissen en gewone padden waargenomen en in een gebied met een mooie beek werd ook de Oostelijke ringslang waargenomen. Zaterdagavond werd na de befaamde BBQ met 'Heideschnucke', nog een knoflookpaddenexcursie georganiseerd waarbij enkele knoflookpadden werden gevonden. Als afsluiting van het weekend werden we zondag door onze Duitse collega's getrakteerd op een heerlijke Duitse lunch. Natuurlijk mocht de groepsfoto niet ontbreken!

Zandhagedis. (Foto: Henk van Leenen)

Tot slot

De vrijwilligers hebben weer een grote bijdrage geleverd aan het verzamelen van data op de Lüneburger Heide! Door de combinatie van het opnieuw bezoeken van enkele in 2017 bezochte gebieden en het inventariseren van andere delen in 2023 is er niet alleen data verkregen over het voorkomen van soorten, maar kan er ook gekeken worden naar de ontwikkeling van soorten door de jaren heen. We hopen dat dit weekend een traditie wordt en dat RAVON samen met Duitse collega's dit inventarisatieweekend om de paar jaar kan organiseren. Door deze samenwerking tussen RAVON en buitenlandse collega's kunnen we elkaar helpen en veel van elkaar leren!

Yvonne Radstake

Groepsfoto 2023. (Foto: Yvonne Radstake)

Aantalsmonitoring kamsalamander van start gegaan

Afgelopen seizoen is een start gemaakt met het tellen van kamsalamanders als nieuw onderdeel van het NEM Meetprogramma Amfibieën. Middels fuikjes proberen we om ook voor de kamsalamander een aantalstrend te krijgen. Dat is wenselijk voor deze Habitatrichtlijnsoort (Bijlage II & IV) waarvoor gebieden zijn aangewezen (Natura 2000). RAVON maakt zich grote zorgen om de status van kamsalamander-populaties. De verspreidingstrend laat zien dat het leefgebied van deze watersalamander aan het krimpen is. Mogelijk lopen de aantallen binnen de populaties terug. De salamanderschimmel Bsal kan daarbij een rol spelen.

Geïnspireerd door het meetprogramma in Vlaanderen is gekozen voor een vergelijkbare aanpak waarbij fuikjes worden ingezet om de aantallen te tellen. In onze aantalsmonitoring kamsalamander is gekozen om met zes amfibiefuikjes per water te bemonsteren in de periode 15 april t/m 31 mei. Dit wordt minimaal 2x gedaan, het liefst 3x. Tijdens de bezoeken wordt ook op eitjes gelet. Aanvullend – indien de beheerder toestemt – worden met een schepnet larven bemonsterd om het reproductiesucces vast te stellen (periode 1 juni – 15 juli). Tellingen worden doorgegeven in het NEM Meetprogramma Amfibieën-portaal, evenals de overige waarnemingen van andere amfibieën. Daarnaast wordt één keer per jaar een formulier ingevuld waar de karakteristieken van de wateren worden beschreven. Hiermee kan een zogeheten habitat geschiktheid index (HSI) worden berekend, wat een score is voor de geschiktheid van een water voor kamsalamander. Vanuit deze HSI kunnen eenvoudig verbeterpunten voor een water worden gegeven.

In 2023 is er gestart in 30 telgebieden met de inzet van 426 fuikjes. Door leveringsproblemen van de benodigde type fuikjes was het niet mogelijk iedereen te bedienen die zich had opgegeven. De meeste deelnemers hebben setjes ontvangen voor het volgen van twee à drie wateren per monitoringsronde. Een ronde bestaat uit het plaatsen van de fuikjes einde van de middag/begin van de avond en het ophalen en legen van de fuikjes de volgende ochtend. De resultaten waren erg wisselend qua vangsten. Soms werden enkele of geen kamsalamanders gevangen. Op andere locaties werden verassend hoge aantallen gevangen, tot wel 98 dieren in twee poelen!

De komende jaren gaan we dit programmaonderdeel verder uitrollen over het land. Daarvoor zoeken we jullie hulp. Het mooiste is om in alle voor de kamsalamander aangewezen Natura 2000-gebieden een telgebied te hebben. Maar ook daarbuiten willen we een representatieve steekproef realiseren. Woon je in de buurt van kamsalamanderleefgebied en het lijkt je wel wat deel te nemen meld je dan aan via de RAVON-website! Voordat je aan de slag kan moeten enkele zaken goed geregeld worden. De belangrijkste zijn toestemming van de beheerder, ontheffing op het verstoren en vangen van een beschermde amfibie en een machtiging op het gebruik van fuikjes.

Zie voor meer informatie, aanmelding en een instructiefilmpje: **www.ravon.nl › Doe-mee › Tellen › Amfibieën › Aantalsmonitoring kamsalamander**

Edo Goverse, Jelger Herder & Yvonne Radstake

Kamsalamanders, Pesse 22 april 2023. (Foto: Erwin Hooge)

Herkenning larven springkikker

De springkikker heeft een groot verspreidingsgebied in Europa, maar komt van nature niet voor in Nederland. De voor Nederland dichtsbijzijnde populatie komt voor in de regio Bonn. Sinds 2003 leeft er nabij Vledder (Drenthe) een populatie springkikkers die zich sindsdien heeft uitgebreid naar de Kop van Overijssel. De dieren zijn afkomstig uit Duitsland en geïntroduceerd. Inmiddels is de soort gemeld uit drie uurhokken (5x5 km).

De springkikker is nauwverwant aan de heikikker en bruine kikker en vertoont grote gelijkenissen. De (sub)adulte dieren zijn redelijk goed van elkaar te onderscheiden. Bij larven is dat andere koek, maar er zijn verschillen! Jonge larven van de springkikker zijn overwegend donker tot lichtbruin en hebben goudkleurige vlekjes, vergelijkbaar met die van bruine kikker en heikikker. Maar het uiterlijk verandert naarmate de larven ouder worden. Dan breiden deze stippen zich uit over het lichaam waardoor de donkere ondergrond aanzienlijk afneemt. Qua kleur heeft zo'n larve dan wel wat weg van een groene kikkerlarve. Een mooie fotocompilatie van deze ontwikkeling is te zien in de 'Fotoatlas der Amphibienlarven Deutschlands'.

Voor determinatie van larven is het van belang om altijd naar een combinatie van kenmerken te kijken. Afzonderlijke larven kunnen in uiterlijk ietwat variëren. Amfibielarven zijn erg kwetsbaar, plaats ze daarom altijd met water in een cuvet of reageerbuisje om ze te bekijken.

Kenmerken van springkikkerlarven op een rij:

- Aanzet staartzoom start halverwege de romp; de aanzet bij bruine kikker en heikikker start verder naar achteren, aan het einde van het lichaam/romp;
- De staartzoom loopt hoog op, hoger dan bij bruine kikker en heikikker;
- De staartzoom bevat op de bovenste helft en op de staartwortel onregelmatige, grote zwarte vlekken;
- De buik is licht tot roomwit gekleurd, bij bruine kikker en heikikker donker van kleur.

Naast de bovenstaande kenmerken kan ook met een loepje de liptandjes worden bekeken. Maar dit vraagt enige ervaring. **Let op: de liptandjes verdwijnen naarmate larven de metamorfose in gaan.**

Tot slot is de tijd van het jaar waarin larven worden gevonden en hoe ver die ontwikkeld zijn (lengte/achterpoten/voorpoten) van belang. Larven van springkikker, bruine kikker en heikikker zijn vooral in de maanden maart t/m juni in het water aanwezig terwijl groene kikker larven vooral vanaf juni te verwachten zijn. Daarnaast kunnen larven van de springkikker vrij groot worden (tot 60 mm) en daarmee groter dan de larven van bruine kikker en heikikker (beiden tot 45 mm).

Rijen liptandjes	Bruine kikker	heikikker	Springkikker
Bovenlip	4 (zelden 3)	2 tot 3	3
Onderlip	4	3	4

Tabel 1. Rijen liptandjes bij bruine-, hei- en springkikker. Als voorbeeld is de tekening en foto van liptandjes bij heikikker toegevoegd. (Tekening: Paul Veenvliet; Foto: Jelger Herder)

Ben je actief in deze regio van Drenthe of de Kop van Overijssel en vermoed je springkikkerlarven te hebben gevangen, maak dan goede foto's van het zijkant, bovenzijde en de onderzijde zodat de waarneming met bewijsmateriaal is vastgelegd in www.telmee.nl of www.waarneming.nl.

Jesper Berndsen

Onderzijde larve springkikker (midden) en larven bruine kikker (boven en onder). (Foto: Jesper Berndsen)

Larve springkikker. (Foto: Jesper Berndsen)

Nacht van de nacht grabbelton

Omstreeks augustus ben ik benaderd door het duurzaamheidscentrum Assen om namens RAVON deel te nemen aan de 'Nacht van de nacht' in Assen die plaatsvond op 28 oktober 2023. Maar wat moet je bedenken in oktober om 's nachts te doen met amfibieën, reptielen of vissen. Toch was een idee al snel geboren: een water-grabbelton, want dit is al jaren een succes bij de slootjesdag.

Na wat schepwerk kwamen veel zoetwatermossels, vissen, exotische rivierkreeften en diverse andere waterdieren en insecten in het net naar boven. De uiteindelijke buit bestond uit zeelt, rietvoorn, tiendoornige stekelbaars, marmergrondel, goudvis, zwanenmossel, vijvermossel, Aziatische korfmossel, grote poelslak, posthoornslak, grote spinnende watertor, platte waterwants, bootsmannetjes, duikerwants, larve van de grote keizerlibel en ander kleine waterdieren. De marmergrondel is zeer waarschijnlijk met de zwanenmossels meegekomen die ik heb toegevoegd aan de grabbelton en verzameld heb bij een vijver die door het waterschap geschoond werd.

De grabbelton bestond uit een grote speciekuip waarin we de mossels en slakken hadden gedaan met modderwater erin. Kinderen die durfden moesten raden wat ze voelden op de bodem van de speciekuip. De meeste kinderen durfden wel de handen in het modderwater te steken maar een aantal durfden het toch niet aan. Het was natuurlijk donker en door het troebele water in de speciekuip was niets zichtbaar, zelfs niet met een zaklamp.

De overige vissen en waterdieren hadden we in een aquarium gedaan met wat kleine lampjes op de achterwand. Dit alles stond op een bank midden in het bos aan de rand van een beekje.

Voelen in de grabbelton was een echte uitdaging.

Onder een tapijttegel hadden we een nepslang met lampje gedaan en onder een andere tapijttegel hadden we ringslang eieren met een lampje neergelegd. De kinderen die durfden mochten voorzichtig onder de tapijttegels een kijkje nemen. Helaas waren de slang en de eieren door tegenlicht niet altijd goed zichtbaar, maar er waren genoeg mensen die al snel ontdekten wat onder de tapijttegels te zien was. Vanuit RAVON had ik nog wat zoekkaarten gekregen om aan de deelnemers mee te geven waarvan gretig gebruik werd gemaakt.

Al met al was het een mooie drukke avond (nacht) met zo'n 900 deelnemers. De jongste deelnemers kwamen het eerst langs en de oudere deelnemers kwamen later op de avond langs. Om 21.30 uur waren de laatste deelnemers gepasseerd en konden wij even op adem komen, opruimen en op naar een bakje koffie. We hebben het met de vele belangstellenden als een mooie ervaring in de nacht ervaren.

Ben van Wierst & Johan Scheeres

De zeelt was te bewonderen in het aquarium.

Het aquarium met vangsten en info om mee te nemen.

In groeve 't Rooth is in 2015 voor het laatst een kamsalamander waargenomen. (Foto: Jelger Herder)

Waar is de kamsalamander gebleven in Zuid-Limburg?

De kamsalamander was van oorsprong al een zeldzame verschijning in het mergelland. In de jaren 60 en 70 waren er maar een handvol leefgebieden bekend. Toen rond 1975 het leefgebied bij Limmel (Maastricht) verloren ging door de aanleg van een rioolwaterzuivering zijn dieren uit deze populatie verspreid over Limburg op zeven geschikt geachte locaties uitgezet. Gekeken vanaf de eeuwwisseling kwam de kamsalamander diffuus verspreid voor over Zuid-Limburg. Veel waarnemingen komen echter uit het eerste decennium (2000-2010), daarna neemt het aantal waarnemingen sterk af. In de laatste periode voor het actualiseren van het verspreidingsgebied zijn kamsalamanders nog slechts in drie gebieden waargenomen: bij Maastricht, Brunssum en Rimburg. Van andere locaties zijn geen recente waarnemingen meer. De oorzaak van de achteruitgang is niet eenduidig te geven. Mogelijk dat uitgezette populaties geen stand hebben gehouden in het toch niet optimale habitat in het heuvelland. Verdroging zou een rol kunnen spelen maar mogelijk ook de salamanderschimmel Bsal. Om meer duidelijkheid te krijgen in de actuele stand van zaken roepen we iedereen op om recente waarnemingen van kamsalamander uit Zuid-Limburg in te voeren via **Telmee.nl** of **Waarneming.nl**. Daarnaast vragen we vrijwilligers komend jaar op zoek te gaan naar de kamsalamanders om te kijken of ze toch nog op meer plaatsen voorkomen.

Jelger Herder

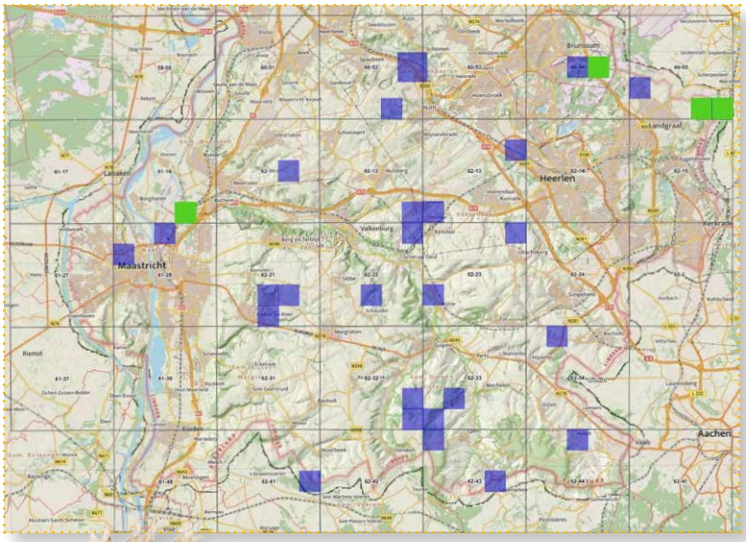

Verspreiding kamsalamander Zuid-Limburg. Blauw = 2000-2017, groen is 2018-2023. (Bron: verspreidingsatlas/NDFF)

Tweede paai grote modderkruiper

Najaar 2023 is tweede paai van de grote modderkruiper vastgesteld op twee locaties in Nederland: de Biesbosch en de Binnenveldse Hooilanden bij Wageningen.

Tijdens de monitoringsronde van grote modderkruiper in de Biesbosch in september 2023 zijn zeer jonge dieren van slechts enkele centimeters lang gevangen. Deze dieren zijn circa één tot twee maanden oud en duiden op een tweede paai van de grote modderkruiper.

Ook in de Binnenveldse Hooilanden bij Wageningen werden eind september dergelijke waarnemingen gedaan. Het kleinste exemplaar dat daar werd gevonden was 2,6 centimeter. Tijdens de eerdere inventarisatieronde in augustus 2023 werden er al jonge grote modderkruipers waargenomen. En in september dus weer, maar dan nog een stuk kleiner: het resultaat van een tweede paai in juli-augustus. De juvenielen van de eerste paai (april-mei-juni) waren een stuk groter, waardoor het verschil goed zichtbaar was.

Een mogelijke verklaring voor een tweede paai in juli-augustus is de afwisseling van warmte en droogte in mei-juni, gevolgd door een relatief koele en natte periode in juli en augustus.

Tijdens de grote monitoringsronde in de Biesbosch in september zijn in totaal 34 grote modderkruipers gevonden. Met eDNA-onderzoek wordt gekeken of er nog meer plekken zijn waar de grote modderkruiper zich ophoudt in de Biesbosch.

Jöran Janse & Thomas Kroon

Een tweede paai van de grote modderkruiper is een bijzonder fenomeen. Deze jonge grote modderkruipers werden gevangen in augustus 2023 in de Biesbosch. (Foto's: Jöran Janse)

De houten vis en vondsten van fruit en groenten tijdens het zoeken naar knakalen. (Foto's: Hans Wolters)

Warme maaltijd

Vondsten tijdens de knakaalmonitoring

Halverwege oktober 2022 heb ik mijn eerste trajecten langs de Waal als knakaalvrijwilliger gelopen. Ik begon met een beperkt aantal trajecten (6 tot 9). Gedurende de daarop volgende maanden werden het er steeds meer (nu zo'n 20 tot 30 per wandeling). De eerste keren liep ik daar met vragen als: *Wat zoek ik eigenlijk? Hoe ziet het eruit?* Als niet-visser had ik geen idee welke vis ik zou aantreffen; *Hoe groot zijn de vondsten? Hoeveel zou ik er 'moeten' vinden? Waar moet ik exact zoeken?* Maar het is heerlijk om langs de Waal te wandelen, genieten van het buiten zijn, van het golvende water, van de bloemen, van de vogels... En iedere keer is de omgeving anders, ook al zijn de trajecten deels hetzelfde. Een veranderde waterstand geeft een andere looproute, een ander zicht op het water, andere uitdagingen qua begroeiing of afrastering waar ik me soms doorheen of overheen moet worstelen. Ook de paarden en runderen, die in een kudde achter je aanlopen of die ineens tussen bomen en struiken voor je staan, geven de nodige dynamiek aan de wandelingen.

Mijn eerste vis-vondst was een aal van 80 cm lang en 950 gram zwaar. Alsof de vissen wisten dat ik ze ging herkennen, spoelden ze daarna veelvuldig aan: alen, of stukken ervan, brasem, kolblei, snoekbaars, barbeel en rivierprik. Voor de soorten die ik niet kon thuisbrengen was er altijd de hulp van de experts van RAVON. Al waren vele geraamtes die ik vond ook voor hen vlees noch vis. En zelfs een vis van hout lag langs de Waal!

Lopend langs de Waal, natte voeten gekregen omdat ik de aanrollende golf niet heb zien aankomen of omdat ik in het zand zak op een traject met recente zandsuppletie, kom ik niet alleen vis tegen. Naast veel plastic afval, glazen flessen, oud ijzer, en (hand)schoenen verbaast het me hoeveel groenten, fruit en bloemen je aantreft op de strandjes. Broccoli, prei, paprika

in allerlei kleuren, ui, pastinaak, witlof, sla, winterwortel, kool, aardappel... Meer dan genoeg voor een heerlijke warme maaltijd, aangevuld met een gevonden rookworst, ei of vis. En als toetje een appel, peer, sinaasappel, mandarijn. Toch laat ik al dat 'lekkers' liggen waar het ligt. Eigenlijk is dat best wel zonde.

Hans Wolters

Groene kikkers op Terschelling?

Komen er nog steeds groene kikkers voor op Terschelling? Of worden deze verward met groen gekleurde bruine kikkers? Dat is interessant om in 2024 uit te zoeken. Dus houd oren en ogen open vanaf maart 2024 en zoek mee naar groene kikkers.

In 1966 en 1969 zijn voor het eerst groene kikkers op Terschelling waargenomen en in de NDFF (Nationale Databank Flora en Fauna) zijn in 1983 en 1991 op dezelfde locaties groene kikkers gemeld. Het kan gaan om al dan niet opzettelijke uitzetpogingen of meeliften van dieren met materiaaltransport (zoals steenblokken, rijshout, riet en plaggen). Het is niet bekend of de populatie groene kikkers zich heeft kunnen handhaven en of ze nog steeds voorkomen op Terschelling of inmiddels zijn verdwenen. Tijdens de lezing die ik op 18 oktober 2023 voor de Natuurvereniging Terschelling verzorgde over de reptielen en amfibieën op Terschelling heb ik het ook gehad over de groene kikkerwaarnemingen. En met een reden, want wat blijkt: er zijn geen waarnemingen van groene kikkerkoren in het voorjaar, en ook geen waarnemingen van kikkerdril of larven van groene kikkers. Dit in tegenstelling tot de bruine kikker, die overal in de polder, tuinvijvers, poelen, duinmeertjes en dôbes wordt waargenomen in alle stadia van ei tot kikker.

De enige waarnemingen die op waarneming.nl of de NDFF binnenkomen van groene kikkers op Terschelling zijn van (bijna) volwassen dieren. Bij deze waarnemingen wordt soms een foto als bewijs toegevoegd en dan blijkt het toch te gaan om een groen gekleurde bruine kikker. Daarom zijn de admins (validatoren) van waarneming.nl op verzoek van Stichting RAVON (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland) navraag gaan doen bij de waarnemers en medewerkers van groene bureaus die onderzoek doen op het eiland. Een aantal waarnemingen is op basis van de reacties inmiddels aangepast in bruine kikker of op 'nog niet te beoordelen' gezet. Dus ga voorjaar 2024 extra op zoek naar kwakende groene kikkers en groene kikkerlarven als je op het eiland bent. Door de twee uitwendige kwaakblazen produceert de groene kikker een heel ander geluid (kwaken) dan de bruine kikker (brommen) die twee inwendige kwaakblazen heeft. De eiklompen met tweekleurige geel-bruine eitjes van groene kikkers zijn laat (vanaf half mei) en worden goed verstopt tussen de waterplanten in tegenstelling tot de opvallende eiklompen met eenkleurige bruine eitjes van bruine kikkers die vroeg zijn (vanaf maart). De larven van groene kikkers met hun uitpuilende ogen, groenige kleur met donkere vlekjes op flanken, rug en staartzoom zijn ook later dan de bruingekleurde larven met goudkleurige stipjes en een lange spitse staart van de bruine kikker. In 2024 gaan we ook alle groen gekleurde kikkers wat beter bekijken. Want zijn het wel groene kikkers of toch bruine kikkers.

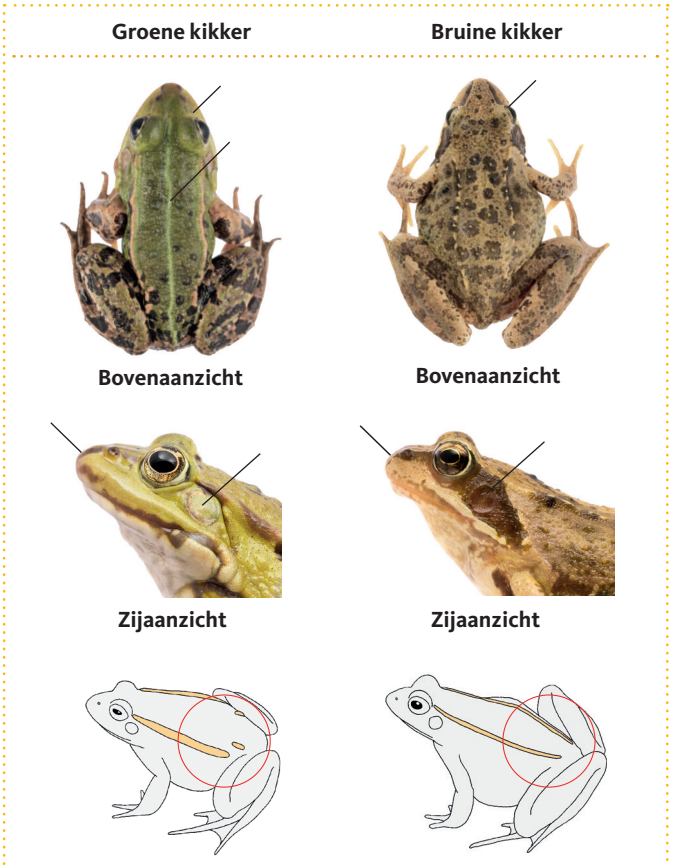

(Foto's: Paul van Hoof; Tekeningen: Paul Veenvliet)

	Groene kikker	Bruine kikker
Snuit	Spits	Stomp
Ogen	Naar boven gericht	Naar opzij gericht
Kwaakblazen (2)	Uitstulpbaar	Inwendig
Donker masker *	Afwezig	Aanwezig
Rugstreep	Dun, meestal aanwezig	Meestal afwezig, anders breed
Ruglijsten	onderbroken	doorlopend

** Masker = een hoekige donkere vlek achter het oog over het trommelvlies (oor)*

Hoe onderscheid je dan (bijna) volwassen groene kikkers van groen gekleurde bruine kikkers? Hierboven een paar handige veldkenmerken die kunnen helpen en vier foto's en twee tekeningen ter verduidelijking (zie streepjes naar veldkenmerken). Denk je een groene kikker te zien, maak dan snel foto's (met je mobiel of camera), voer jouw waarneming in op **Waarneming.nl** en voeg de foto's toe. Je kunt de foto's ook sturen aan **k.joosten@ravon.nl** o.v.v. foto's mogelijke groene kikker Terschelling. Groene kikker is de verzamelnaam voor drie zeer gelijkende soorten. Op **www.ravon.nl/herkenning** is een herkenningskaart 'Groene kikkers' te vinden waarop de verschillen staan uitgelegd. Ik ben zeer verheugd dat Daan van der Elsken, die op Terschelling woont, bereid is in 2024 waarnemers op het eiland te helpen als ze denken een groene kikker te hebben gevonden. Hij is bereikbaar via WhatsApp, telefoon 06-34082608 of mail **daan@elskenecologie.nl**.

Kris Joosten

Regiocoördinator NEM Meetprogramma Reptielen (Veluwe)

Regina Vlijm zwaait af

Begin februari was de jaarlijkse bijeenkomst van de reptieltellers die op de Veluwe in terreinen van Staatsbosbeheer reptielen monitoren. Sinds enkele jaren is dit uitgebreid met tellers die trajecten lopen op de Kroondomeinen. Inmiddels is deze bijeenkomst een nuttige en steevast gezellige vaste prik geworden. Een mooi moment om de ervaringen van het voorgaande seizoen met medetellers maar ook de beheerders te delen, tips en nieuwtjes van de regionale- & landelijk coördinator, maar ook van de beheerders te vernemen en met elkaar bij te kletsen. Harm Hofman heeft deze groep ooit geïnitieerd en is een zeer belangrijk onderdeel van het Meetprogramma.

In 2018 is de coördinatie overgedragen aan Regina Vlijm en onder haar auspiciën is de groep niet alleen gegroeid maar zijn ook de Kroondomeinen aangesloten. Regina nam haar taak als regiocoördinator zeer serieus op. Nieuwe tellers werden door haar gebeld en vaak ging zij een eerste keer ook met hen mee het veld in. Tevens vroeg zij voor alle tellers jaarlijks de terreinontheffingen aan, onderhield ze de contacten met de beheerders, spoorde tellers aan om de bezoeken in te voeren en bundelde de rapportages die van elk traject gemaakt worden.

Kortom, een regiocoördinator uit duizenden en onmisbaar voor het functioneren van het Meetprogramma. In de herfst van 2023 kondigde ze haar vertrek aan, eerst alleen aan de beheerders en landelijk coördinator, later aan de gehele groep. Op zaterdag 3 februari hebben we passend afscheid genomen van Regina. Ze ontving een bos tulpen en de ANWB Amfibieën en Reptielengids. Deze was ondertekend door één van de auteurs van de gids (Wouter Beukema), de beheerders, de landelijk coördinator en alle aanwezigen (heel stiekem!).

Helaas gaan we Regina missen als coördinator, maar ze blijft haar trajecten wel gewoon doen. Dank voor alles Regina, je hebt de lat hoog gelegd voor een eventuele opvolger!

Tariq Stark

Regina neemt vaak deel aan de RAVON Hemelvaart-weekenden. Hier fotografeert ze samen met andere deelnemers (foto: Richard de Jong) een zandhagedis (foto: Tom van Doorn) tijdens het Hemelvaartweekend in 2023.

Eiland van Dordrecht. (Foto: Maarten Gilbert)

Eiland van Dordrecht

In 2024 gaat de gemeente Dordrecht, samen met groene partijen, zoveel mogelijk soorten dieren en planten zoeken op het Eiland van Dordrecht. Het doel is om dit jaar 10.000 verschillende soorten leven waar te nemen op het Eiland van Dordrecht en in de wateren daar omheen. Dit doen we overal, zowel in als buiten de stad, zowel boven als onder de grond.

Om zoveel mogelijk soorten te verzamelen zijn we afhankelijk van de hulp van verschillende specialisten. Help jij mee met onze zoektocht, zoals in de Biesbosch? Meer informatie is te lezen op: **https://groenblauwdordrecht.nl/nieuws/op-zoek-naar-10-000-soorten-in-het-10-000-soorten-jaar/**
En er is ook een instagrampagina aangemaakt: **https://www.instagram.com/bioblitzdordrecht2024/?igsh=N2p3Y2ZocTU1NnJ4**
Waarnemingen kunnen hier worden ingevoerd: **https://waarneming.nl/bioblitz/gemeente-dordrecht-2024-5000-soortenjaar/**

Sjoerd-Dirk Fiaschi-Van der Est

RAVON Hemelvaartweekend

Jaarlijks organiseert RAVON twee inventarisatie weekenden waarin we een provincie/regio onderzoeken op de daar aanwezige soorten. Tijdens het Hemelvaartweekend is het onderzoek gericht op reptielen en amfibieën en in het najaar ligt de focus op vissen. Beide inventarisatieweekenden zijn leuk voor jong en oud. Ook als je de verschillende soorten niet goed kent is het een erg leuk en leerzaam weekend! Je gaat veel zien en kennis maken met verschillende inventarisatie methodes.

Het Hemelvaart reptielen en amfibieën inventarisatieweekend vindt plaats in de Achterhoek, Liemers & Twente. Van woensdag **8 mei t/m zondag 12 mei** verblijven wij in groepsaccommodatie 'Beusink' in Lievelde vanwaar wij verschillende gebieden gaan bezoeken in dit mooie stukje Nederland. Het aanmeldformulier komt met Pasen online, 'save the date!'.

Kijk voor meer informatie en verslagen van voorgaande jaren op: **www.ravon.nl/hemelvaart**

Tijdens het hemelvaartweekend 2024 zal deze soort vast niet ontbreken. (Foto Tom van Doorn)

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
08-04-2024	avond	digitaal	Start Basiscursus reptielen (9 lessen) **ravon.nl/ravon-academy**
09-04-2024	avond	digitaal	Start Basiscursus zoetwatervissen (9 lessen)
02-05-2024	21.00 u	Waterland	Avondfietsexcursie rugstreeppadden luisteren
11 tot 13-10-2024	18.00 u	Noord-Holland	RAVON Vissenweekend Nieuwkarspel in Waarland
09-11-2024	09.30 u	Nijmegen	RAVON-dag

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

RAVON-dag 2023 Prijzenfestival

Het was weer een goed bezochte dag te Nijmegen met ruim 450 bezoekers die konden genieten van boeiende lezingen. Alle lezingen zijn terug te zien via:
https://www.youtube.com/ ravonnederland

Tijdens de RAVON-dag was er ook weer een moment waarop diverse prijzen zijn uitgereikt. De **Lendersprijs** ging dit jaar naar **Tineke Lous**, de drijvende kracht achter een actieve werkgroep in Noord-Brabant. Sinds vele jaren inventariseren zij amfibieën, monitoren ze beekprikken en organiseren jaarlijks vele excursies. De verzamelde data, het delen van kennis en de binding van vrijwilligers is van grote meerwaarde voor onder andere RAVON, het waterschap en Natuurmonumenten.

Charles Duchatel, een jonge talentvolle onderzoeker, ontving de **Jeugd Lendersprijs** voor zijn inzet voor het onderzoek naar slangen. Hij maakte een uitstekende indruk op het Europese herpetologische congres in Wolverhampton in augustus van dit jaar. Hij schreef een complete review over inteelt bij slangen én voerde een genetische studie uit naar mogelijke inteelt in een geïsoleerde adderpopulatie op de Zuid-Veluwe. Tussendoor schreef hij nog programmatuur voor de berekening van populatiegroottes en overlevingskansen.

De cheque van 1.500 euro uit het **RAVON Stimuleringsfonds** werd dit jaar uitgereikt aan **Theo Schuurmans**, auteur van het boek 'Viezen stinkvissen'. Theo heeft een lange staat van dienst in de bescherming van vissen. Hij heeft een prachtig boekwerk geschreven over de grote modderkruiper, waarbij hij al zijn kennis heeft gebundeld in een vlot lezend verhaal.

Prijzenfestifval: Tineke Lous wint de Lendersprijs en Charles Duchatel de Jeugd Lendersprijs. Theo Schuurmans ontving uit handen van RAVON-directeur Karin Akkers een cheque van € 1.500 uit het RAVON-stimuleringsfonds. (Foto's: Jelger Herder)

Raad van Toezicht

Tot slot was er ook een moment van dank en afscheid. Jean Eigeman is op 7 december 2023 afgetreden als voorzitter van onze Raad van Toezicht. Ruim 10 jaar heeft hij ons met raad en daad ondersteund en inmiddels heeft hij het stokje overgedragen aan Monique Bekkenutte. De Raad van Toezicht bestaat in 2024 naast Monique uit Riëtte Iken, Tom Buijse, Nelson Verheul en Ernest de Groot. Romeo Neuteboom Spijker is eind december 2023 afgetreden en nog niet vervangen.

Kris Joosten

Afscheid van Jean Eigeman als voorzitter van onze Raad van Toezicht. (Foto: Jelger Herder)

Een nieuwe oplossing voor amfibieën in kolken

(Foto: Tanja Franscoise)

De nieuwe paddentrap kreeg op de Dutch Design Week 2023 een speciale vermelding bij de Award Natuurinclusief Bouwen van Vogelbescherming.

Dankzij RAVON weten we dat er elk jaar in Nederland tussen de 0,5 en 1 miljoen amfibieën in kolken (regenwaterafvoerputten) verdwijnen. Daar verhongeren, verdrogen of verdrinken ze, of ze spoelen door naar de afvalwaterzuivering. Er zijn de afgelopen tien jaar allerlei oplossingen bedacht, maar de meeste zijn niet of nauwelijks getest. In veel gevallen blijkt in de praktijk dat ze snel vervuild en onbruikbaar raken, kapot gaan tijdens onderhoud met de kolkenzuiger, de waterafvoer hinderen en/of niet bruikbaar zijn voor amfibieën.

Met een paar collega-kolkencheckers en Raymond Creemers van RAVON besloten we begin 2023 een veldproef met een paar kansrijke uitklimvoorzieningen te doen. We hadden geen idee wat we ons op de hals haalden... Gelukkig kon een collega in Houten een afsluitbaar terreintje regelen, had een andere collega wat geld over en wilde Raymond naast het uitdenken van een statistisch verantwoorde proef ook best opvangbakken timmeren. Een fabrikant leverde de kolken en een aannemer kwam ze gratis ingraven. Alles was net op tijd klaar voor de paddenpiek. De paddenwerkgroepen Zeist en Houten en de Utrechtse paddenwerkgroep De Padvindertjes brachten de benodigde padden; de salamanders kwamen uit Leiderdorp. De collega's die de verschillende groepjes amfibieën elke dag van de ene testopstelling naar de andere verhuisden en de resultaten noteerden, waren alleen wel heeeel veel tijd kwijt aan het opsporen van verstopte salamanders...

De hoekstrip van kolkenfabrikant TBS-SVA kwam duidelijk als beste uit de test: in een trottoirkolk klom 90% van de padden en salamanders er binnen een etmaal uit. Er zaten geen amplexen of juvenielen in de test, daar hopen we komend jaar een vervolgproef mee te doen. Als padden zich redden, weet je dat het met kikkers waarschijnlijk ook goed zal gaan. De hoekstrip kan zowel in nieuwe als in bestaande trottoirkolken op maat worden gemaakt. Hij moet wel worden gecombineerd met een oplossing voor de stoeprand, omdat de dieren anders steeds weer in de volgende kolk vallen. Een groep studenten van hogeschool Saxion heeft intussen nieuwe oplossingen voor stoepranden en voor kolken met een ronde slibvang ontworpen.
Tijdens het schrijven van dit stukje zijn de voorbereidingen voor een vervolgproef in 2024 in volle gang. Op het zoekraken van salamanders hebben we nu iets bedacht. Intussen is er alvast een goede en betaalbare oplossing voor trottoirkolken op amfibieënhotspots èn voor je eigen watermeterput of kelderkoekoek. Gebruik de QR-code voor meer informatie; hier kun je ook gemeentes en andere overheden, projectontwikkelaars enz. naar verwijzen. De webpagina wordt steeds bijgewerkt met de laatste resultaten.

Roek Vermeulen
Paddenpatrouille KNNV Leiden, paddenpatrouille@xs4all.nl

Creemers, R.C.M. & R. Vermeulen, 2023. Nieuwe uitklimvoorzieningen voor straat- en trottoirkolken. RAVON 91, jg. 25 (5): 62-65.